УДК 349.422

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.28>**Ганна Корнієнко,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АГРОБІЗНЕС В УКРАЇНІ: ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Стаття присвячена встановленню етапів зародження та становлення українського агробізнесу як правової категорії. Тому мета статті полягає у визначенні особливостей становлення українського агробізнесу як аграрно-правової категорії на підставі дослідження законодавства у різні періоди формування системи права України. Виявлено, що елементи зародження агробізнесу на початку дев'яностих років XX століття були закладені Законом УРСР «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 р. На підставі аналізу правового регулювання як визначального чинника формування аграрних відносин запропоновано виокремлювати чотири етапи виникнення та розвитку вітчизняного агробізнесу: 1) з 1990 р. до 1999 р. – зародження агробізнесу в Україні (у цей період закладено засади та початок земельної, аграрної реформи; започаткована земельна, аграрна реформа; впроваджені механізми ринкової економіки у державі, проголошена рівність усіх форм власності на землю, введені нові форми сільськогосподарських підприємств та їх державної підтримки;) визнання з боку держави доцільності існування в аграрному секторі економіки єдиного господарського ланцюга: виробництво – переробка – зберігання – реалізація сільськогосподарської продукції, який став основою правовідносин у сфері агробізнесу; введення забезпечення соціальної підтримки села; проведення приватизації державного майна в агропромисловому комплексі); 2) з 1999 р. до 2004 р. – формування суб'єктів агробізнесу та кредитно-фінансових механізмів підтримки аграрного сектору (для цього періоду характерно: проведення кодифікації законодавства; введення стимулювання розвитку сільського господарства; впровадження нових форм господарювання на селі); 3) з 2004 р. до 2015 р. – становлення конкуренції між суб'єктами агробізнесу та відносин між сільськогосподарськими виробниками і державою; (для цього періоду характерні такі ознаки: прийняття вузькоспеціалізованих нормативних актів аграрного законодавства; введення пільг та підтримки сільськогосподарських підприємств; виникнення спеціалізованих учасників агробізнесу (аграрна біржа); формування аграрного ринку; заснування державного аграрного фонду) створення конкурентного середовища серед сільськогосподарських підприємств.); 4) з 2015 р. до 2019 р. – сталий розвиток українського агробізнесу (для цього етапу характерно: введення державного контролю за екологічною безпекою харчової продукції; формування нових напрямів розвитку агробізнесу (виробництво органічної продукції, участь у купівлі-продажі земель сільськогосподарського призначення тощо); розширення міжнародного співробітництва в агропромисловому комплексі; започаткування боротьби з рейдерством).

Ключові слова: агробізнес, сільськогосподарська продукція, суб'єкти, підприємство, фермерське господарство, кредит, сільськогосподарський кооператив, конкуренція, державна підтримка.

Постановка проблеми. Агробізнес є складним та багатоаспектним поняттям, що може розглядатися з точки зору політики, економіки, права. Уперше термін «агробізнес» був уведений в науковий обіг у 60-ті роки XX століття Джоном Х. Девісом та Реєм А. Голдбергом – відомими економістами та авторами книги «Концепція агробізнесу». Узагальнивши численні історичні економічні дані, вони дійшли висновку про пришвидшене посилення впливу корпоративних гравців на сільськогосподарському ринку. Автори підкреслювали, що агробіз-

нес, будучи системою вертикально інтегрованих фірм, охоплював усі стадії – від виробництва сільськогосподарської продукції до її реалізації. Такий підхід виявив активну корпоратизацію аграрного сектору, за якої дрібні фермери не отримували достатнього прибутку, тоді як підприємства із циклом «виробництво – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції» мали очевидні переваги. Корпоративна позиція Джона Х. Девіса та Рея А. Голдберга ґрунтувалась на їхньому переконанні в тому, що саме приватний сектор, а не уряд повинен

нести відповідальність за стабілізацію сільськогосподарського сектору. Вони дотримувалися думки, що негативні прояви в цьому секторі були пов'язані виключно з державною політикою. З 1980-х років, після кризи нерухомості [1], більшість сімейних ферм, наприклад, у США припинили свою діяльність, що цілком доводило об'єктивність запропонованої концепції агробізнесу. Сьогодні у цій країні всього лише декілька великих корпорацій контролює більше 75% сільськогосподарського виробництва. З кожним роком кількість сільськогосподарських підприємств стає ще меншою внаслідок їх злиття та утворення корпоративних гігантів. Наприклад, Dow та Du Pont об'єдналися в 2017 році, Monsanto і Bayer – 2018 року, а Syngenta було дозволено об'єднуватися з Chem China з 2018 року.

Сьогодні споживчий ринок контролюють Coca-Cola, Nestle, Mars і General Mills, які мають зв'язок із сільськогосподарськими корпораціями [2]. Наведене ілюструє, як відбувалося втілення концепції корпоратизації агробізнесу в США. З часом вона поширилась у світі, за винятком держав із комуністичним режимом та плановою економікою. Серед цих країн опинилась і Україна, яка, незважаючи на свої сільськогосподарські ресурси, змогла створити власний агробізнес лише зі здобуттям незалежності та переходом до ринкової економіки. Тому формування вітчизняного агробізнесу безпосередньо пов'язано із своєрідністю українського державотворення, що потребує окремого осмислення та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку агробізнесу з позицій аграрного права були предметом вивчення таких дослідників, як: Н. О. Багай, В. М. Сломиа, О. А. Шульга, А. М. Статівка, та інших. Становлення агробізнесу в Україні як економічної категорії досліджувалось у роботах Г. О. Андрусенка, Т. В. Боднар, Д. Г. Білоруса, І. М. Брюховецького, Н. В. Волченка, Т. О. Зінчука та ін. Отже, з огляду на те, що представники аграрно-правової науки розглядали умови та особливості правового регулювання як підґрунтя для формування українського агробізнесу фрагментарно, а економісти – виключно з позицій економічної науки, це питання потребує додаткового аналізу. Задля наукової точності і коректності слід розглянути позиції І. А. Жернового та С. М. Тригубенка, які у різний час досліджували питання періодизації розвитку аграрного сектору. Наприклад, І. А. Жерновий (2005 р.) виокремлював етапи формування аграрного сектору, кожному з яких відповідали певні

форми господарювання й типи формувань. Перший етап (1991 р. – листопад 1994 р.) пов'язаний із виникненням в організаційній структурі сільського господарства фермерського устрою, розширенням землекористування в особистих підсобних господарствах та реорганізацією колгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства. Другий етап (листопад 1994 р. – грудень 1999 р.) характеризувався створенням умов для рівноправного розвитку різних форм власності й господарювання, вільного їх вибору громадянами України. Третій етап (грудень 1999 р. – квітень 2000 р.), пов'язаний зі створенням нової соціально-економічної й організаційної структури сільськогосподарського виробництва, у якій основним принципом розвитку стає принцип приватної власності [29, с. 9]. С. М. Тригубенко (2014 р.) пропонував таку періодизацію аграрної реформи: 1) деклараційний етап (1990–1994 рр.); 2) інфраструктурний етап (1995–1998 рр.); 3) концентрувальний етап (1998–1999 рр.) – у цей час опрацьовувалися перші концепції аграрної реформи; 4) радикальний етап (1999–2000 рр.) – пов'язується з прийняттям реформаторського Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки»; 5) закріплюючий етап (2001–2002 рр.) – для того, щоб закріпити позитивні результати аграрної реформи, вживаються заходи щодо її моніторингу й подальшого формування інфраструктури аграрного ринку; 6) комплексний етап (з 2003–2004 рр.) – пов'язаний з Комплексною програмою розвитку аграрного ринку України на 2003–2004 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2003 р. № 271 [30, с. 110–111]. Як бачимо, в центрі періодизації, запропонованої І. А. Жерновим, були промислово-аграрні структури, а С. М. Тригубенко визначав етапи розвитку агросфери з позицій аграрної реформи. Ми пропонуємо розглянути становлення правової регламентації агробізнесу як системоутворюючої категорії аграрного права.

Мета статті – визначити особливості розвитку правового регулювання агробізнесу як умов його виникнення та становлення. Для досягнення мети необхідно проаналізувати вітчизняне аграрне законодавство з точки зору виокремлення ключових нормативних актів, які мали визначальне значення у створенні підґрунтя для існування правовідносин агробізнесу в Україні у правовому полі.

Виклад основного матеріалу. Пошуки способів виходу з кризи, яка охопила всі сфери життя СРСР у 1990-ті роки, зумовили появу агробізнесу, який вже довів свою ефективність у країнах з ринковою економікою. Настав час, який вимагав зміни застарілих форм господарювання на селі на нові. З огляду на це можна без перебільшення вважати історичним Закон УРСР «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 р. [3]. У ньому вперше проголошено вільний вибір права власності в аграрному секторі, свободу вибору форм сільськогосподарських підприємств, введення додаткових вкладень в агропромисловий комплекс; рівність форм господарювання; введення державних капіталовкладень для агропромислового комплексу; соціальний розвиток села; кредитні відносини на селі тощо. Такі новації в агросфері та правова регламентація відповідних відносин створювали умови для переходу аграрного сектору до ринкової економіки. На розвиток положень цього Закону приймається низка нормативних актів щодо роздержавлення аграрного сектору, зокрема Постанова Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р. [4], Закони України «Про селянське (фермерське) господарство» [5], «Про форми власності на землю» [6], «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [7], «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» [8], Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [9] тощо. Ці нормативні акти були прийняті завдяки становленню незалежності української держави, яка потребувала створення власної економічної системи, зокрема, в аграрному секторі. Аналізуючи правове регулювання аграрних відносин у 90-ті роки XX століття, слід наголосити, що їх трансформація відбувалась внаслідок проведення аграрної та земельної реформ, змін організаційно-правових засад діяльності аграрних підприємств, проведення приватизації майна та землі.

Отже, перший етап зародження українського агробізнесу охоплює період з 1990 р. до 1999 р. Визначають початок цього етапу важливі законодавчі акти, якими було закладено основу правового регламентування відносин у сфері агробізнесу, – прийняті 1990 року Закон УРСР «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» та Постанова Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу».

Перехід до другого етапу ознаменувався прийняттям у 1999 році Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», у якому проголошуються нові завдання проведення земельної та аграрної реформ. Цей етап характеризується таким: 1) закладено правові засади та на їх основі продовжено земельну та аграрну реформи; 2) реалізація земельної, аграрної реформи активізували розвиток агробізнесу; 3) становлення агробізнесу зумовлено впровадженням ринкової економіки у державі, проголошенням рівності всіх форм власності на землю, введенням нових форм сільськогосподарських підприємств та їх державної підтримки; 4) державою визнано доцільність існування в аграрному секторі економіки єдиного господарського ланцюга «виробництво – переробка – зберігання – реалізація сільськогосподарської продукції», який став основою правовідносин у сфері агробізнесу; 6) забезпечено соціальну підтримку села; 7) проведено приватизацію державного майна в агропромисловому комплексі.

Важливими віхами на шляху вітчизняного агробізнесу стало прийняття у 2001 р. Указу Президента України «Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» [10] та Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» [11]. Ці акти передбачали, зокрема, запровадження кредитно-фінансових механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Для виробників сільськогосподарської продукції була створена можливість отримувати кредити під заставу землі або майбутнього врожаю, причому проведення кредитних розрахунків передбачалося вже після його реалізації. Наведена схема відносин була раціональною і виправданою для подальшого становлення агробізнесу.

У цей період, відповідно до вимог українських реалій, активізувалась законодавча діяльність із правового регулювання відносин у різних сферах, зокрема й у сфері агробізнесу. Так, у 2001–2003 рр. приймаються Земельний, Господарський, Цивільний кодекси України. З 2003 р. врегульовано діяльність таких специфічних учасників агробізнесу, як фермерське господарство [12] та особисте селянське господарство [13]. Сформовано нормативно-правову базу для діяльності задекларованих нових форм господарювання на селі. Участь селянських (фермерських) господарств стала необхідною ланкою у розбудові аграрного підприємництва, оскільки більшість держав у процесі формування агробізнесу поряд із корпорати-

зацією аграрного сектору забезпечувала підтримку діяльності дрібного фермера.

Системний аналіз нормативних актів, прийнятих з 1999 р. до 2004 р., дає можливість виокремлювати другий етап становлення українського агробізнесу за його визначальними ознаками і, відповідно, назвати періодом формування суб'єктів агробізнесу та кредитно-фінансових механізмів підтримки аграрного сектору. До характерних ознак цього періоду також слід віднести: 1) кодифікацію законодавства; 2) введення стимулювання розвитку сільського господарства; 3) впровадження нових форм господарювання на селі.

Початком наступного етапу становлення агробізнесу в Україні, на наш погляд, можна вважати прийняття у 2004 р. Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [14], нормами якого передбачалось створення спеціалізованої аграрної біржі, що фактично вводило елемент корпоратизації в аграрні правовідносини. Саме елемент корпоративних відносин у правовідносинах агробізнесу відокремлює останні від аграрних правовідносин. Разом із цим з 2004 р. здійснюється регламентація спеціалізованих аграрних відносин, зокрема, приймаються такі спеціалізовані акти, як Закони України «Про молоко та молочні продукти» [15], «Про аквакультуру» [16] тощо. Велике значення для подальшого формування агробізнесу мало продовження аграрної реформи, напрями якої були закріплені в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [17]. Потягом цього етапу продовжує реалізовуватися державна політика підтримки сільськогосподарського виробника. Зокрема, наказом Міністерства аграрної політики України від 10 березня 2004 р. був затверджений «Порядок проведення конкурсу щодо визначення переліку підприємств агропромислового комплексу для надання фінансової підтримки через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів» [18]. Надання кредитів проводилось за результатами конкурсу, і такий підхід заклав засади конкуренції серед сільськогосподарських підприємств. Водночас формуються і нові ознаки юридичної особи, яка спеціалізується на виробництві сільськогосподарської продукції. Так, у 2008 р. Законом України «Про сільськогосподарський перепис» [19] визначено такі ознаки виробника сільськогосподарської продукції: 1) утворюється у формі юридичної особи або фізичної особи-підприємця, без обмеження організаційно-правових форм господарювання; 2) метою виробника виступає будь-яка сільськогосподарська

діяльність; 3) здійснюючи сільськогосподарську діяльність, виробник використовує власні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин. За наявності наведених ознак виробник сільськогосподарської продукції набував статусу учасника агробізнесу. Це давало можливість відрізнити цього учасника від інших осіб, що займаються сільськогосподарською діяльністю. З 2013 р. між суб'єктами – виробниками сільськогосподарської продукції – підвищується конкуренція, що виникає внаслідок прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [20]. Так, сільськогосподарські виробники можуть не тільки вирощувати традиційну сільськогосподарську продукцію, а й займатися органічним землеробством.

Нова стратегія розвитку аграрного сектору економіки схвалюється у 2013 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» [21]. Уперше в цьому нормативному акті використано термін «агробізнес». Аграрний сектор економіки розглядається з точки зору становлення агробізнесу.

Отже, становлення агробізнесу в Україні з 2004 р. до 2015 р. можна узагальнено охарактеризувати так: межі цього етапу визначені відповідно до вимог Законів України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. та «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р.. Названі закони стали базовими для розвитку агробізнесу вказаного періоду. Саме вони окреслили напрями державної політики у сфері агропромислового комплексу та закріпили засади розвитку аграрних правовідносин у сфері виробництва, переробки та продажу сільськогосподарської продукції. Цей етап визначається якісно новою ознакою вітчизняного агробізнесу – проявами конкуренції між суб'єктами агробізнесу та у відносинах між сільськогосподарськими виробниками і державою. Він характеризується таким: 1) прийняттям вузькоспеціалізованих нормативних актів аграрного законодавства; 2) введенням пільг та підтримки сільськогосподарських підприємств; 3) виникненням спеціалізованих учасників агробізнесу (аграрна біржа); 4) формуванням аграрного ринку; 5) заснуванням державного аграрного фонду; 6) створенням конкурентного середовища серед сільськогосподарських підприємств.

З 2015 р. агробізнес в Україні отримує можливість розвиватися за новим напря-

мами, що було зумовлено підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Глава 17 Угоди «Сільське господарство та розвиток сільських територій» присвячена саме співробітництву у сфері сільського господарства. У ній, у ст. 402, було встановлено, що «сторони співробітничать з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема, шляхом поступового зближення політик та законодавства» [22]. З метою гармонізації розвитку сільського господарства вводяться нові, раніше не відомі форми державного контролю аграрного сектору. Про це йдеться у Законах України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [23], «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [24]. Вони встановили стандарти виробництва органічної продукції, передбачили введення державних реєстрів такої продукції, встановили відповідальність за порушення законодавства про органічну продукцію, зумовлювали поширення конкуренції між суб'єктами агробізнесу.

Останнім часом розширюється і міжнародне співробітництво у сфері агропромислового комплексу: зокрема, 5 грудня 2017 р. підписується Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі [25]. З 2018 р. випрацьовується законодавча позиція щодо боротьби з рейдерством, оскільки в Україні проблема незаконного захоплення підприємств у агробізнесі набуває загрозливих масштабів. З метою виправлення такої ситуації, зокрема запобігання рейдерству, 10 липня 2018 р. приймається Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» [26], а 22 липня 2019 р. Президентом України підписано Указ «Про заходи щодо протидії рейдерству» [27]. Аналізуючи розвиток правового регулювання агробізнесу у 2019 р., доцільно визначити такі новели: 1) введення інституту довірчої власності у норми ЗК України, ЦК України, Господарського процесуального кодексу

України та інших нормативних актів; 2) продовження земельної реформи шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності» [28], що може надати можливість введення обігу сільськогосподарської землі.

На підставі дослідження правової регламентації українського агробізнесу з 2015 р. до 2019 р. можна зробити висновок про створення якісної законодавчої бази, яка забезпечила його сталий розвиток. Отже, цей етап, визначений як сталий розвиток українського агробізнесу, характеризується: 1) введенням державного контролю за екологічною безпекою харчової продукції; 2) формуванням нових напрямів розвитку агробізнесу (виробництво органічної продукції, участь у купівлі-продажі земель сільськогосподарського призначення тощо); 3) розширенням міжнародного співробітництва в агропромисловому комплексі; 4) започаткуванням боротьби з рейдерством.

Проведене дослідження дає підстави для виокремлення чотирьох етапів становлення українського агробізнесу: 1) 1990–1999 рр. – зародження агробізнесу в Україні; 2) 1999–2004 рр. – формування суб'єктів агробізнесу та кредитно-фінансових механізмів підтримки аграрного сектору; 3) 2004–2015 рр. – становлення конкуренції між суб'єктами агробізнесу та відносин між сільськогосподарськими виробниками і державою; 4) 2015–2019 рр. – сталий розвиток українського агробізнесу.

На наш погляд, у зв'язку з відміною мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, який планується здійснити у 2020 році, для агробізнесу настане новий етап розвитку. Цей етап буде пов'язаний з перерозподілом земель, становленням кредитних відносин за участю представників агробізнесу, новими підходами до їх підтримки з боку держави.

Висновки

Дослідження правового регулювання аграрних відносин з 1990 р. до 2019 р. свідчить про необхідність виокремлювати відносно самостійні етапи зародження та становлення українського агробізнесу. Оскільки аналіз проводився на рівні аграрно-правової доктрини, це дозволяє розглядати агробізнес як категорію аграрного права. Наведене є лише однією з позицій щодо розвитку українського агробізнесу, а тому цей напрям видається перспективним для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Краткая история кризисов на рынке недвижимости. URL: <https://delovoyjournal.com/kratkaja-istorija-krizisov-na-rynke-nedvizhimosti/> (дата звернення: 11.12.2019).
2. The origins and history of agribusiness. URL: <https://ecosystemsunitied.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/> (дата звернення: 11.01.2020).
3. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/400-12> (дата звернення: 11.12.2019).
4. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради УРСР від 18.12.1990 № 563-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12> (дата звернення: 11.12.2019).
5. Про селянське (фермерське) господарство: Закон України 20 грудня 1991 р. № 2009-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2009-12> (дата звернення: 11.01.2020).
6. Про форми власності на землю: Закон України від 30 січня 1992 р. № 2073-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-12> (дата звернення: 11.01.2020).
7. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12> (дата звернення: 11.01.2020).
8. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі: Закон України від 10 липня 1996 р. № 290/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.11.2019).
9. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1529/99> (дата звернення: 18.12.2019).
10. Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки: Указ Президента України від 30 травня 2001 р. № 372/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2001#o2> (дата звернення: 18.12.2019).
11. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2238-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14> (дата звернення: 18.12.2019).
12. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення: 19.12.2019).
13. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15%22%3E> (дата звернення: 19.12.2019).
14. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20130811/find?text=%C0%E3%F0%E0%F0%ED%E0+%E1%B3%F0%E6%E0> (дата звернення: 19.12.2019).
15. Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1870-15> (дата звернення: 09.01.2020).
16. Про аквакультуру: Закон України від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17> (дата звернення: 09.01.2020).
17. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1870-15> (дата звернення: 09.01.2020).
18. Про затвердження Порядку проведення конкурсу щодо визначення переліку підприємств агропромислового комплексу для надання фінансової підтримки через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів: наказ Міністерства аграрної політики України від 10 березня 2004 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-04> (дата звернення: 19.11.2019).
19. Про сільськогосподарський перепис: Закон України 23 вересня 2008 р. № 575-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17> (дата звернення: 19.11.2019).
20. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення: 19.11.2019).
21. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення: 19.11.2019).
22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано Законом від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820 (дата звернення: 19.11.2019).
23. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18 травня 2017 р. № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (дата звернення: 19.12.2019).
24. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#n2> (дата звернення: 19.12.2019).
25. Програма українсько-китайського інвестиційного співробітництва в агропромисловому комплексі від 05 грудня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_004-

17?find=1&text=%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD#w11 (дата звернення: 19.12.2019).

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільсько-господарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні : Закон України від 10 липня 2018 р. № 2498-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19#top> (дата звернення: 19.12.2019).

27. Про заходи щодо протидії рейдерству : Указ Президента України від 22 липня 2019 р. № 542/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542/2019#n2> (дата звернення: 19.12.2019).

28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності: Закон України 3 жовтня 2019 р. № 159-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-20?find=1&text=%D0%97%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9#n2> (дата звернення: 18.12.2019).

29. Жерновий І. А. Формування промислово-аграрних структур у господарському комплексі регіону : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01. Донецьк : НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. 2005. 19 с.

30. Тригубенко С. М. Основні етапи реформування Міністерства аграрної політики та продовольства України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 110–113.

The article is devoted to establishing the stages of the emergence and establishment of Ukrainian agribusiness as a legal category. Therefore, the purpose of the article is to determine the peculiarities of the formation of the Ukrainian agribusiness as agrarian-law category, based on the study of legislation in different periods of formation of the system of law of Ukraine. It was found that the elements of the birth of agribusiness in the early nineties of the twentieth century were laid down by the Law of the USSR "On the priority of social development of the village and agro-industrial complex in the national economy" of October 17, 1990. On the basis of the analysis of legal regulation of agrarian relations from 1990 to 2019, it is proposed to distinguish the following stages of formation of the Ukrainian agribusiness: 1) "The birth of agribusiness in Ukraine" 1990 - 1999 (during this period the foundations and the beginning of land, agrarian reform were laid; the land, agrarian reform was initiated; introduction of mechanisms of market economy in the state, proclamation of equality of all forms of ownership of land, introduction of new forms of agricultural enterprises and their state support; which became the basis of legal relations in the field of agribusiness; introduced social support for the village; privatization of state property in the agro-industrial complex); 2) "Formation of subjects of agribusiness and credit and financial mechanisms of support of the agrarian sector" from 1999 - 2004 (for this period is characterized by: codification of legislation; introduction of stimulation of agricultural development; introduction of new forms of rural economy management); 3) "Stage of competition between agribusiness entities and relations between agricultural producers and the state" from 2004 – 2015 (the properties of this period are the following features: adoption of highly specialized normative acts of agricultural legislation; introduction of privileges and support of agricultural enterprises; emergence of specialized participants in agribusiness (agricultural exchange); formation of agricultural market; establishment of state agricultural fund) creation of competitive environment; 4) "Sustainable development of Ukrainian agribusiness" from 2015 - 2019 (for this stage it is characteristic: introduction of state control over ecological safety of food production; formation of new directions of development of agribusiness (production of organic products, participation in purchase and sale of agricultural lands, etc.) expansion of international cooperation in the agro-industrial complex; launching of the fight against raiding).

Key words: agribusiness, agricultural products, entities, enterprise, farm, credit, agricultural cooperative, competition, government support.